

УДК 347.72.

*Шабалін А. В.*

*НДІ інтелектуальної власності НАПрН України  
керівник сектору узагальнення експертної та судової практики Центру  
експертних досліджень,  
кандидат юридичних наук, адвокат,  
член Науково-практичної Ради Ради адвокатів Київської області*

## **ДЕЯКІ АСПЕКТИ СКАРЖЕННЯ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ ПРАВОЧИНІВ УКЛАДЕНИХ ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ-БОРЖНИКОМ У МЕЖАХ СПРАВИ ПРО БАНКРУТСТВО**

На сьогоднішній день одним із дискусійних як з точки теорії, так і практики є питання судового оскарження правочинів, які були укладені фізичною особою-боржником в стадії банкрутства.

Вищевикладене пояснюється тим, що сам інститут банкрутства фізичної особи є новим для української правової доктрини. Також на даний час поступово формується судова практика щодо означеної категорії справ.

У межах цієї роботи ми б хотіли б зупинитися на деяких аспектах оскарження правочинів укладених боржником відносно певних активів.

Відповідно до ст. 1 Кодекс України з процедур банкрутства (надалі – Кодекс) банкрутство - визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури;

боржник - юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа - підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав [1].

Кредитор - юридична або фізична особа, а також контролюючий орган, уповноважений відповідно до Податкового кодексу України здійснювати

заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у межах своїх повноважень, та інші державні органи, які мають вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника; забезпечені кредитори - кредитори, вимоги яких до боржника або іншої особи забезпечені заставою майна боржника; конкурсні кредитори - кредитори за вимогами до боржника, що виникли до відкриття провадження у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника; поточні кредитори - кредитори за вимогами до боржника, що виникли після відкриття провадження у справі про банкрутство;

ліквідатор - арбітражний керуючий, призначений господарським судом для здійснення ліквідаційної процедури;

неплатоспроможність - неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через застосування процедур, передбачених цим Кодексом;

правочини, щодо яких є заінтересованість, - правочини, сторонами яких є заінтересовані особи зі сторони боржника, арбітражного керуючого чи кредиторів [1].

Процедурні питання щодо банкрутства реалізуються через спеціальну судову процедуру в рамках господарського судочинства.

Справи про банкрутство належать до виключної підвідомчості господарських судів. Підвідомчість справ про банкрутство регламентується статтею 20 Господарського процесуального кодексу України (надалі - ГПК України) [2] та ст. 2 Кодексу. Справи цієї категорії розглядаються господарським судом незалежно від того, який суб'єктний склад їх учасників. Такі справи не можуть бути передані на розгляд інших юрисдикційних органів, у тому числі третейських судів.

Варто зазначити, що провадження у справі про неспроможність боржника – фізичної особи, у тому числі фізичної особи – підприємця, може бути відкрито лише за заявою боржника. Отже, за наявності боргу фізичної

особи перед іншими фізичними особами або юридичними особами такі особи не мають право ініціювати процедуру банкрутства боржника.

Інститут банкрутства фізичної особи-боржника має певні негативні наслідки щодо такої особи. Це й заборона займатися підприємницькою діяльністю певний час, обмеження щодо кредитування тощо. У той же час банкрутство – це фінансово-правовий спосіб виходу фізичної особи з негативного становища, змога знову почати нове економічне життя.

Поруч із тим на практиці є вже непоодинокі випадки, коли особи певні фізичні особи, фізичні особи-підприємці намагаються скористатися процедурою банкрутства з метою уникнення для себе негативних наслідків в подальшому та виведення власних активів із під дії процедури банкрутства.

Одним із таких інструментів є укладання певних правочинів щодо активів, які належать фізичної особі –боржнику.

Чине законодавство дозволяє укласти низку правочинів щодо майна (майнових прав).

Так, Міністерство юстиції України на своєму інформаційному ресурсі вказує, що У статті 11 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) закріплені законодавчі підстави виникнення цивільних прав і обов'язків, зокрема, одними з основних є договори та інші правочини.

Поняття «правочин», є суто українським терміном, який раніше використовувався в українському законодавстві протягом 20-30-х років та застосований в новому Цивільному кодексі України, в якому йому відведено окрему главу. Раніше в цивільному праві вживався термін «угода», під яким розуміли вольові, правомірні дії громадян чи організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Відповідно до вимог норм ЦК України Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Зі змісту визначення правочину можна виділити такі основні його ознаки:

1) правочин є юридичним фактом, оскільки внаслідок його вчинення виникають, змінюються або припиняються цивільні права та обов'язки; 2)

правочин – це вольова дія суб'єктів цивільного права, що характеризує внутрішнє суб'єктивне бажання особи, і за цією ознакою правочин відрізняють від юридичних вчинків, правові наслідки яких настають в силу закону незалежно від волі його суб'єктів; 3) правочин породжує правовий наслідок (наприклад, бажання спадкодавця заповісти своє майно визначеному суб'єкту зумовлює виникнення для останнього цивільних прав та обов'язків); 4) правочин - це завжди дії незалежних та рівноправних суб'єктів цивільного права; 5) правочин завжди має бути правомірною дією, не може суперечити закону, інакше він не буде дійсним, законодавцем встановлено презумпцію правомірності правочину, якщо його недійсність прямо не встановлено законом або якщо він не визнаний недійсним у судовому порядку.

Статтею 203 ЦК України встановлено загальні вимоги, дотримання яких є необхідним для чинності правочину: 1) зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; 2) особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; 3) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 4) правочин має вчинятися у формі, встановленій законом; 5) правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним; 6) правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом – це одна із основних вимог його чинності. Якщо законом визначена конкретна форма, в якій обов'язково має вчинятися правочин, то її необхідно дотримуватися. У разі не дотримання цієї вимоги, настають негативні наслідки. Наприклад, якщо договір про купівлю-продаж житлового будинку не буде укладено у письмовій формі і посвідчений нотаріусом, то він буде нікчемним.

Формою правочину є спосіб вираження волі його сторін. Відповідно до статті 205 ЦК України правочин може вчинятися усно або в письмовій формі.

Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом [3].

Непоодинокі випадки, коли фізичні особи-боржники шляхом укладання певних правочинів фактично виводять власні активи з-під процедури банкрутства.

Й тут є певні особливості, наприклад, подібний правочин може бути укладений щодо частини земельної ділянки, що призводить до зміни кадастрового номеру останньої. А це означає, що зміну юридичного статусу земельної ділянки (ст. 79-1 Земельного кодекс України).

Предметом правочину можуть й права щодо інтелектуальної власності (авторське право, суміжні права, винахід тощо), які також є активами, що мають, на сьогоднішній день, значну матеріальну вартість (Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Законодавець надає можливість щодо оскарження подібних «негативних правочинів» кредитором, арбітражним керуючим тощо.

Такі справи розглядають виключно в порядку господарського судочинства.

Згідно ст. 42 Кодексу 1. Правочини, вчинені боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам, з таких підстав: 1) боржник виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку; 2) боржник до відкриття провадження у справі про банкрутство взяв на себе зобов'язання, внаслідок чого він став неплатоспроможним або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим; 3) боржник здійснив відчуження або придбав майно за цінами, відповідно нижчими або вищими від ринкових, за умови що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало)

недостатньо для задоволення вимог кредиторів; 4) боржник оплатив кредитору або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, коли сума вимог кредиторів до боржника перевищувала в5) боржник узяв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог [1].

Таким чином до основних підстав щодо оскарження фраздаторних правочинів.

Практики вказують про наявність особливості правової конструкції ч. 2 ст. 42 Кодексу.

Частина друга статті 42 КУПБ – єдина умова та три підстави визнання недійсними правочинів боржника:

**Єдина умова.** Підозрілий період правочинів становить три роки, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство. Так, підозрілий період за цим пунктом є обмеженим лише на минуле.

**Перша підстава.** Боржник безоплатно здійснив відчуження майна, взяв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог. Необхідно доводити факт наявності майна боржника, факт його безоплатного відчуження (документарне підтвердження), факт виникнення зобов'язання і відсутності майнових дій з боку контрагентів боржника, факт наявності майнових вимог боржника та відмови від них.

**Друга підстава.** Боржник уклав договір із заінтересованою особою. Доводиться наявність факту укладення договору з особою, визначеною статтею 1 Кодексу (КУПБ) як заінтересованою. Заінтересовані особи стосовно боржника – юридична особа, створена за участю боржника, юридична особа, що здійснює контроль над боржником, юридична або фізична особа, контроль над якою здійснює боржник, юридична особа, з якою боржник перебуває під контролем третьої особи, власники (учасники, акціонери) боржника, керівник боржника, особи, які входять до складу органів управління боржника, головний бухгалтер (бухгалтер) боржника, у тому числі звільнені з роботи за три роки до відкриття провадження у справі про банкрутство, а також особи, які перебувають у родинних стосунках із зазначеними особами та фізичною

особою – боржником, а саме: подружжя та їхні діти, батьки, брати, сестри, онуки, а також інші особи, щодо яких наявні обґрунтовані підстави вважати їх заінтересованими; для цілей цього Кодексу заінтересованими особами стосовно арбітражного керуючого чи кредиторів визнаються особи в такому самому переліку, як і заінтересовані особи стосовно боржника.

**Третя підстава.** Боржник уклав договір дарування. Доводиться наявність укладення будь-яких договорів дарування (документарне підтвердження, реєстр правочинів) [4].

Наведена градація стосується й фізичних осіб – боржників, оскільки ст. 42 Кодексу не містить ніяких виключень з цього приводу.

Також на практиці нерідкі випадки, коли майно (майнові права) відчужувалися неодноразово. У такому випадку кредитор (арбітражний керуючий) можуть визначити правочин недійсним у порядку ст. 42 Кодексу та поєднати вимогу про вистрибування спірного майна відповідно до положень ст. 388 ЦК України – у останнього набувача. Якщо таке відчуження відбулося з метою порушення прав кредитора.

Зазначене відноситься й до земельних ділянок як об'єктів права, а також й до об'єктів права інтелектуальної власності, які мають свої правові особливості відчуження.

Обрання Україною європейського вектору розвитку передбачає й вивчення відповідного правового досвіду, зокрема й в означеній нами сфері. У цьому плані цікавою є практика європейської судової інстанції Суд ЄС (The Court of justice of the European Union) [5, с. 371–373].

Але, це, які й інші питання щодо вирішення питань в сфері правочинів укладених фізичною особою-боржником у межах справи про банкрутств будуть предметом наших подальших досліджень.

#### **Список використаних джерел:**

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закону України 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/print> (дата звернення 18.05.2021).

2. Господарський процесуальний кодекс України: Закону України 06.11.2021 № 1798-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/print> (дата звернення 18.05.2021).

3. Щодо форми правочинів: Міністерство юстиції України. URL : [https://minjust.gov.ua/m/str\\_34797](https://minjust.gov.ua/m/str_34797) (дата звернення 18.05.2021).

4. Жуков Сергій (*суддя-спікер Касаційного господарського суду Верховного Суду*). Проблемні питання визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство. *Верховний Суд*. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/834531/> (дата звернення 18.05.2021).

5. Шабалін А. В. Суд Європейського Союзу (CVRIA): повноваження та деякі питання організації діяльності суду. Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково–практичної конференції, м. Київ, 8 червня 2018 року / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. к.н.ю. Л. Ю. Малюга. К. : Видавничий дім «Гельветика». 2018. 380 с.